

Соціальна складова національної безпеки України

Останніми роками процес формування, становлення й розвитку українського суспільства відбувається у складних політичних і суперечливих соціально-економічних умовах, що в кінцевому результаті призводить до виникнення цілого комплексу загроз національній безпеці та обумовлює зростання втрат від найрізноманітніших небезпечних впливів.

Національна безпека — система, у якій безперервно взаємодіють інтереси особи, суспільства, держави й загрози цим внутрішнім і зовнішнім інтересам; це дотримання балансу життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави; невтручання у внутрішні справи інших держав. Загрозами національній безпеці України вважають явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи.

Правову основу функціонування системи національної безпеки України складають Конституція України, Закон України «Про Раду національної безпеки», інші нормативно-правові акти, а також визнані Україною міжнародні договори та угоди.

Національну безпеку можна окреслити як неоднорідну, багаторівневу систему, що складається з окремих елементів. Варто зазначити, що відмінними ознаками будь-якої системи є наявність системоутворюючих властивостей та інтегрованість їхніх компонентів; до того ж будь-яка система володіє своєю структурою. Структура, як відомо, є множиною зв'язків й елементів, завдяки яким забезпечується обмін інформацією не лише всередині системи, але й між нею та навколишнім світом. До основних структурних елементів національної безпеки України за таким критерієм як суспільна сфера функціонування відносять: політичну, економічну, соціальну, інформаційну, науково-технологічну, екологічну, гуманітарну та воєнну безпеку.

Під соціальною безпекою розуміють стан суспільства, за якого забезпечується номінальний рівень соціальних умов та соціальних благ – матеріальних, санітарно-епідеміологічних, екологічних, психологічних тощо, що визначають якість життя людини і суспільства в цілому та гарантують мінімальний ризик для життя, фізичного та психічного здоров'я людей. Виходячи з цього, соціальна безпека пов'язана передусім із дотриманням соціальних стандартів, серед яких найважливішими, з точки зору дослідників, зокрема, Б. Данилишина та В. Куценко, варто назвати:

- стандарти соціальної структури, що пов'язані з подоланням бідності та формуванням середнього класу;
- стандарти зростання людського потенціалу, зокрема зростання тривалості життя та рівня освіти;
- стандарти рівня життя, підвищення купівельної спроможності населення;
- стандарти якості трудового життя;
- стандарти захищеності сім'ї, материнства, дитинства;
- стандарти послуг охорони здоров'я;
- освітні стандарти, що передбачають забезпечення реальної доступності освіти;
- стандарти послуг закладів культури;
- екологічні стандарти тощо [1, с. 21-22].

Немає підстав заперечувати, що соціальна безпека є результатом соціального захисту та значною мірою залежить від соціальної політики держави, яка гарантує захищеність від загроз соціальним інтересам і, таким чином, нівелює негативний вплив соціальних ризиків на ступінь захищеності життєво важливих інтересів громадян. Соціальна безпека значною мірою зумовлює розвиненість, зрілість процесів соціального, суспільного розвитку. Разом з тим, без розвинених соціальних відносин не може бути стабільної соціальної безпеки як окремої людини, так і суспільства в цілому. Вчені наголошують на органічній єдності з одного боку соціального захисту,

соціальної безпеки, з іншого – соціального розвитку і соціальних відносин [4, с. 71].

Високий рівень соціальної безпеки входить у систему першочергових пріоритетів країн, що вирішують різні завдання економічного розвитку й функціонування. У своїй основі цей процес має об'єктивні тенденції, зумовлені всім ходом суспільного розвитку і підпорядковані еволюції людини як кінцевої мети будь-якої соціально-економічної активності. Здійснення заходів соціальної безпеки спрямоване на запобігання небезпеці й можливим загрозам, на завчасне зниження їхнього негативного впливу.

В Україні формування соціальної безпеки та забезпечення її високого рівня визначене чинним законодавством. Вперше визначення соціальної безпеки було здійснено в у 1990 р. в Декларації про державний суверенітет України. На початку 1997 р. Верховною Радою України схвалено Концепцію (основи державної політики) національної безпеки, де визначальними потребами держави позиціонуються впровадження і зміцнення соціальної спрямованості в політиці держави, а також соціальна спрямованість економіки. Створення соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення підвищення рівня життя і добробуту населення, визначене як нагальне завдання політики національної безпеки в затвердженій Указом Президента України Стратегії національної безпеки України [3]. Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV окреслюються основні напрями державної політики щодо питань соціальної сфери, які потребують першочергової уваги.

Водночас, неупереджена оцінка показує, що в Україні як у державі немає цілеспрямованого ефективного управління соціальним розвитком, а її соціальна безпека опинилася під загрозою. Як показують дослідження, найвагомішими причинами, що ставлять під загрозу соціальну безпеку нашої країни, є зростання майнової, фінансової і матеріальної диференціації населення, підвищення рівня його бідності. Недотримання граничних соціальних показників перешкоджає соціально-економічному розвитку,

нормальним відтворювальним процесам і призводить до формування негативних руйнівних тенденцій у суспільстві, перетворює потенційні соціальні загрози в реальні.

Національні стандарти оплати праці є надто низькими та не відповідають таким базовим макроекономічним параметрам, як стандарти соціального захисту та сукупний платоспроможний попит. Порушення принципів засад формування вартості робочої сили і системи оплати праці призвело до того, що до бідних потрапили верстви населення, які за своєю освітою і кваліфікацією, соціальним статусом і демографічним станом ніколи раніше не могли бути віднесеними до цієї категорії, а підвищення інтенсивності праці перестає справляти відчутний вплив на рівень добробуту.

Погіршення структури розподілу доходів стало об'єктивною умовою дезінтеграційних процесів в українському суспільстві. Це спричинило помітні зміни в соціально-класовій структурі населення: розмивання та внутрішнє розшарування середнього класу, а також збільшення бідності та злиденності за рахунок поповнення традиційно бідних верств «новими бідними». На сьогодні в Україні, за оцінками вчених Інституту демографії та соціальних досліджень [5, с. 62–63], значення коефіцієнта Джині перевищує 45%, хоча по країнах Євросоюзу воно перебуває на рівні 20–25%. Основний внесок у загальну нерівність здійснює малочисельна група (5–10%) з надвисокими доходами, що має принципово іншу структуру споживання та, відповідно, якісно інший його рівень. Біля 10% населення знаходиться у стані застійної бідності, яка на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України є найбільш небезпечною для стабільності вітчизняної соціально-економічної системи. В такій ситуації відбувається зниження економічної та суспільної активності, вкорінення утриманських настроїв, зневіри та соціальної апатії. Серед населення формується зневіра до влади, до перспективності обраного Україною шляху соціально-економічного і політичного розвитку, з'являється бажання залишити батьківщину та емігрувати до більш розвинутої країни.

У сфері зайнятості, за умов розриву між неухильним зростанням вартості життя та повільним зростанням середньої заробітної плати, значного поширення набула додаткова (вторинна) зайнятість. Щоб вижити в сучасних умовах господарювання, значна частина населення України змушена вдаватися до пошуку додаткових джерел заробітку, якими нерідко стають доходи від неформальної зайнятості. Як показують дослідження, в Україні неформальними за характером трудовими відносинами у 2012 р. було охоплено близько 23,0% зайнятого населення. Через відсутність належних нормативно-правових засад розвитку приватного сектору, неспроможність суб'єктів підприємництва в реальному секторі економіки забезпечити працівникам прийнятний рівень доходів та належні умови праці, кількість неформально зайнятих впродовж 2000–2012 рр. зросла у 1,6 разу, насамперед за рахунок її зростання у сільському господарстві, будівництві, на транспорті та в сфері послуг. [2, с. 183]

При цьому неформальна зайнятість, зосереджуючи матеріальні інтереси значної частини працездатного населення, змінюючи трудову мотивацію, систему соціальних та професіональних орієнтацій працівників, все більше обмежує можливості продуктивної зайнятості. Це є стримуючим фактором для подальшого економічного зростання та ефективного використання трудового потенціалу. Адже стійкий економічний ріст є несумісним зі зростанням ненадійної і низькопродуктивної, хоч і трудоінтенсивної зайнятості в неформальній сфері.

Неформальна зайнятість завдає певних збитків державі через недоотримання податків, частина яких могла б бути спрямована на розвиток соціальної сфери. Водночас соціальна значущість зайнятості в неформальному секторі полягає у загальмуванні темпів маргіналізації, подальшого збіднення населення.

Характерною рисою кризової соціально-економічної реальності України і вагомою загрозою соціальній безпеці є зростання кількості безробітних. Особливої гостроти набуває проблема довготривалого

безробіття, оскільки воно завдає масштабних економічних та соціальних втрат для країни в цілому, так і кожного індивіда зокрема. Якщо врахувати ще невтішний демографічний прогноз та чисельність осіб, які внаслідок довготривалого безробіття втратили свої трудові та професійні навички, – то це ще більше послабить трудові ресурси нації.

Соціальна дезінтеграція у нашій країні великою мірою визначається якісними змінами у відносинах щодо нового перерозподілу власності та влади, що, у свою чергу, обумовлює істотні зміни норм і цінностей різних груп населення, а також їх самоідентифікації. Розшарування за доходами призводить до розколу суспільства. За таких умов соціальні інтереси не доповнюють один одного, а стають непримиренними і переростають у відкриті форми протистояння. Адже, як відомо, загроза соціального конфлікту актуалізується у тому випадку, коли біля 30% населення активно не задоволені власним життєвим рівнем.

Економічно необґрунтована компонента формування розшарування населення зменшує темпи економічного зростання у країні; загрожує політичній стабільності в державі, яка, у свою чергу, значно зменшує інвестиційну привабливість країни; обмежує можливості застосування одних з основних ринкових методів регулювання доходів тощо.

Таким чином, реальну загрозу соціальній безпеці держави становлять бідність, значна майнова диференціація населення, відчуженість значної кількості громадян від суспільного життя, обмеження їхнього доступу до освітніх та медичних послуг, організації дозвілля. Низький рівень життя переважної більшості населення та недостатній вплив держави на управління економікою зумовлює посилення процесів соціальної дезінтеграції та становить загрозу національній безпеці країни.

Перспективи соціально-економічного розвитку України, і навіть саме існування її як незалежної європейської держави, дедалі більше залежить від термінового вирішення актуальних соціальних завдань. Забезпечення високого рівня соціальної безпеки, дотримання соціальних інтересів та

соціальних норм, встановлених на законодавчому рівні, і запобігання виникненню нових загроз, можливе за умов постійного суспільного моніторингу та дослідження дезінтеграційних процесів в українському суспільстві.

Список використаних джерел

1. Данилишин Б. Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку / Б. Данилишин, В. Куценко // Вісник НАН України. –2010. – №1. – С. 20-28.
2. Заяць Т.А. Модернізація соціально-трудових відносин України: пріоритетні напрями та принципи реалізації / Т. А. Заяць // Demography and Social Economy. – 2013. – № 2 (20). – С. 182–184.
3. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12 лютого 2007 року N 105/2007 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>
4. Соціальна держава: український вибір [Текст] : монографія / В. А. Гошовська, Л. І. Ільчук, Н. П. Баранова та ін. ; за ред.: В. А. Гошовської, Л. І. Ільчука ; Центр персп. соц. дослідж. – К. : ЦПСД, 2007. – 335 с.
5. Черенько Л. М. Специфіка формування та прояву нерівності в Україні / Л. М. Черенько // Демографія та соціальна економіка. – 2013. –№ 2 (20). – С. 60-69.